

ПРАВОТВОРЧІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВТІЛЕННЯ ПРИНЦИПУ НАРОДНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ

LEGISLATION AS A TOOL FOR IMPLEMENTING THE PRINCIPLE OF PEOPLE'S SOVEREIGNTY

Чорний М.І., здобувач кафедри права та публічного управління

ЗВО «Університет Короля Данила»

ORCID ID: 0009-0002-5198-8277

Метою роботи є всебічне дослідження правотворчості як інструменту реалізації принципу народного суверенітету, виявлення її особливостей, проблем і перспектив удосконалення в умовах демократичних трансформацій та відновлення України. У результаті дослідження уточнено сутність правотворчості як інструменту реалізації народного суверенітету, виявлено проблеми її практичного втілення в Україні, визначено напрями вдосконалення правових механізмів народовладдя. Наукова новизна полягає у комплексному обґрунтуванні правотворчості як ключового інструменту реалізації принципу народного суверенітету, уточненні співвідношення між представницькими та безпосередніми формами демократії, а також у визначенні напрямів удосконалення правових механізмів народовладдя в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України. Наголошено, що особливого значення правотворчість набуває в умовах демократичних трансформацій та конституційних реформ. Український досвід свідчить, що ефективне закріплення принципу народного суверенітету можливе лише тоді, коли конституційні та законодавчі зміни мають широку суспільну підтримку й не наві'язуються виключно «згори». Такі процеси повинні враховувати історичні, соціальні та культурні особливості суспільства, що забезпечує їхню легітимність і довіру громадян. Саме тому сучасна правотворчість в Україні дедалі більше орієнтується на європейські стандарти прозорості, інклюзивності та публічності, що відповідає стратегічному курсу євроінтеграції. Практична значимість дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані для вдосконалення правотворчої діяльності в Україні, зокрема в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. Напрацьовані висновки та рекомендації можуть сприяти підвищенню ефективності захисту основоположних прав і свобод, зміцненню довіри громадян до державних інституцій, а також формуванню культурно чутливих правових механізмів, які відповідатимуть потребам суспільства у кризових та трансформаційних умовах. Крім того, результати дослідження можуть бути застосовані в освітньому процесі для підготовки правників нового покоління, здатних забезпечувати стабільність і розвиток демократичної правової держави.

Ключові слова: народний суверенітет, правотворчість, народовладдя, Конституція України, демократія, представницька демократія, безпосередня демократія, референдум, електронні петиції, громадянське суспільство, воєнний стан, післявоєнне відновлення, верховенство права.

The purpose of the work is a comprehensive study of lawmaking as a tool for implementing the principle of people's sovereignty, identifying its features, problems and prospects for improvement in the conditions of democratic transformations and restoration of Ukraine. As a result of the study, the essence of lawmaking as a tool for implementing people's sovereignty was clarified, problems of its practical implementation in Ukraine were identified, and directions for improving the legal mechanisms of democracy were determined. Originality consists in a comprehensive justification of lawmaking as a key instrument for implementing the principle of popular sovereignty, clarifying the relationship between representative and direct forms of democracy, as well as in determining the directions for improving the legal mechanisms of democracy in the conditions of martial law and post-war reconstruction of Ukraine. The research is that its results can be used to improve law-making activities in Ukraine, in particular in the conditions of martial law and post-war reconstruction. It is emphasized that lawmaking acquires special importance in conditions of democratic transformations and constitutional reforms. Ukrainian experience shows that effective consolidation of the principle of popular sovereignty is possible only when constitutional and legislative changes have broad public support and are not imposed exclusively "from above". Such processes must take into account the historical, social and cultural characteristics of society, which ensures their legitimacy and trust of citizens. That is why modern lawmaking in Ukraine is increasingly oriented towards European standards of transparency, inclusiveness and publicity, which corresponds to the strategic course of European integration. The conclusions and recommendations developed can contribute to increasing the effectiveness of the protection of fundamental rights and freedoms, strengthening citizens' trust in state institutions, as well as the formation of culturally sensitive legal mechanisms that will meet the needs of society in crisis and transformation conditions. In addition, the results of the study can be applied in the educational process to train a new generation of lawyers capable of ensuring the stability and development of a democratic rule of law state.

Key words: popular sovereignty, lawmaking, democracy, Constitution of Ukraine, democracy, representative democracy, direct democracy, referendum, electronic petitions, civil society, martial law, post-war reconstruction, rule of law.

Актуальність теми. У сучасних умовах розбудови правової та демократичної держави питання реалізації принципу народного суверенітету набуває особливої актуальності. Конституція України закріплює положення про народ як єдине джерело влади (ст. 5), проте на практиці існує низка суперечностей між декларативним закріпленням цього принципу та реальними механізмами його втілення. З одного боку, народний суверенітет є джерелом державної влади, легітимізує діяльність органів публічної влади та забезпечує їх підзвітність суспільству. З іншого — наявні механізми його реалізації (вибори, референдуми, петиції, громадські обговорення) часто виявляються обмеженими, фрагментарними або підданими політичним маніпуляціям.

Особливої ваги ця проблема набула після 2022 року, коли українське суспільство продемонструвало здатність до самоорганізації та масового спротиву, фактично взявши на себе функцію гаранта суверенітету й незалеж-

ності. Це засвідчило не лише силу народного суверенітету, а й потребу у створенні ефективних правових інструментів його реалізації в умовах війни та післявоєнного відновлення. Водночас залишаються відкритими питання: як поєднати народний суверенітет із принципом стабільності державних інститутів, як запобігти популізму та маніпуляціям «волею народу», як забезпечити баланс між представницькою та безпосередньою демократією.

Вирішення цих викликів можливе лише через вдосконалення правотворчості як ключового інструменту реалізації суверенної волі народу. Саме правотворчість здатна надати народному суверенітету чіткі правові форми, поєднати інтереси громадян із діяльністю державних інститутів і перетворити суспільну енергію спротиву та самоорганізації на сталі демократичні механізми розвитку України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання народного суверенітету та його реалізації у правотворчій діяльності посідає важливе місце в українській юридич-

ній науці. Теоретичні засади народовладдя і конституційного ладу висвітлювали у своїх працях В.В. Копейчикова, С.Л. Лисенкова, О.В. Петришина, О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Н. В. Міловської. Водночас у наукових працях наголошується на існуванні суперечностей між формальним закріпленням принципу народного суверенітету та його реальним втіленням у практиці державотворення. Недостатньо дослідженими залишаються питання ефективності сучасних механізмів безпосередньої демократії, запобігання маніпуляціям «волею народу» та забезпечення балансу між стабільністю державної влади й активністю громадянського суспільства, особливо в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правотворчість у сучасному розумінні виступає однією з базових форм реалізації народного суверенітету, адже саме через створення правових норм народ опосередковано або безпосередньо впливає на організацію державної влади та регулювання суспільних відносин. Конституція України визначає, що «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ» (ст. 5), а право визначати і змінювати конституційний лад належить виключно народові. Це означає, що будь-яка правотворча діяльність має мати підґрунтя волю народу та відображати його суверенітет [1].

У науковій літературі підкреслюється, що правотворчість – це не лише технічний процес прийняття нормативно-правових актів, а й відображення певної моделі суспільного договору. В.В. Копейчиков відзначав, що правотворчість є формою прояву народного волевиявлення, через яку реалізується демократичний потенціал держави [2, с. 215]. Подібної позиції дотримуються й інші науковці, які наголошують, що ефективна правотворчість неможлива без урахування принципів демократизму, верховенства права, наукової обґрунтованості, системності та зв'язку з практикою правозастосування [3].

У сучасній юридичній науці правотворчість розглядається як один із ключових напрямів функціонування правової держави, що реалізується як у сфері законодавчої, так і у сфері виконавчої влади. Враховуючи багатогранність суспільних відносин, які потребують правового регулювання на різних рівнях – від державної влади до місцевого самоврядування, – постає необхідність у виробленні єдиних концептуальних засад правотворчої діяльності [4, с. 4].

Водночас, не менш важливою є діяльність представницьких органів – передусім парламенту, якому народ делегує право здійснювати законотворчість від свого імені. Тут проявляється поєднання елементів прямого і представницького народовладдя: громадяни формують склад парламенту через вибори, а відтак наділяють його правом ухвалювати закони. Проте, аби цей процес не відривався від волі народу, необхідно забезпечувати постійний діалог між владою та суспільством, розвивати інститути публічних консультацій, громадських обговорень та інші механізми відкритої правотворчості.

Особливого значення правотворчість набуває в умовах демократичних трансформацій та конституційних реформ. Український досвід свідчить, що ефективне закріплення принципу народного суверенітету можливе лише тоді, коли конституційні та законодавчі зміни мають широку суспільну підтримку й не нав'язуються виключно «згори». Такі процеси повинні враховувати історичні, соціальні та культурні особливості суспільства, що забезпечує їхню легітимність і довіру громадян. Саме тому сучасна правотворчість в Україні дедалі більше орієнтується на європейські стандарти прозорості, інклюзивності та публічності, що відповідає стратегічному курсу євроінтеграції.

Водночас конституційний принцип народного суверенітету не є абстрактною теоретичною конструкцією, а виступає реально діючим чинником, що визначає зміст і спрямованість діяльності держави. Він не лише розкриває природу

влади, але й конкретно проявляється у правозастосовній практиці, обмежуючи дії уповноважених органів, якщо вони можуть поставити під загрозу суверенітет чи територіальну цілісність України. Це набуває особливої актуальності в умовах сучасних викликів – війни, зовнішніх посягань та інформаційних загроз, коли єдність державного і народного суверенітету стає ключовим чинником збереження незалежності та демократичного розвитку.

Важливою є діалектична єдність державного і народного суверенітету. Держава, захищаючи територіальну цілісність, безпеку та незалежність (ст. 2, 17 Конституції України), виконує своєрідне «доручення народу», адже саме народ є носієм верховної влади. Водночас народ, реалізуючи своє право на самовизначення, має легітимне право контролювати державу, запобігати узурпації влади та протидіяти тиранії. Таким чином, конституційний принцип народного суверенітету виступає і правовим, і політичним запобіжником проти узурпації та свавілля [5, с. 463].

На нашу думку, народний суверенітет є водночас джерелом легітимності держави і засобом її обмеження. Він створює баланс між владою як організаційним механізмом і суспільством як її реальним носієм. Саме тому стаття 5 Конституції України закріплює принцип, за яким народ визнається носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в державі. Конституція визначає два основні способи здійснення народовладдя: безпосередньо та через органи державної влади і місцевого самоврядування. Це означає, що український народ є першоосновою влади, однак не єдиним суб'єктом суверенітету, адже останній властивий також державі й нації. Водночас саме народний суверенітет є первинним стосовно державного, оскільки він формує підґрунтя державного суверенітету України.

Український досвід останніх десятиліть переконливо свідчить: коли держава відходить від принципів народовладдя, суспільство здатне відновити справедливість через масові форми волевиявлення – революції, протести, вибори, петиції. Це доводить, що народний суверенітет має не лише конституційне, а й екзистенційне значення для збереження державності. Конституційний текст чітко пов'язує суверенітет держави з волевиявленням народу, який закріпив існування незалежної української державності.

Суверенні права народу не обмежуються лише виборчим правом, делегуванням владних повноважень чи законотворчістю. Частина 3 статті 5 Конституції України розширює їх перелік, наголошуючи, що «право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові й не може бути узурповане державою, її органами чи посадовими особами». Це положення підтверджує наявність у народу виключного права визначати та змінювати основи конституційного ладу. Такий підхід закріплюється і в статті 85 Конституції, яка не надає Верховній Раді України права самостійно приймати Конституцію, а також у статті 156, яка передбачає обов'язкове затвердження на всеукраїнському референдумі змін до розділів, що стосуються засад конституційного ладу [5, с. 464].

Тому, відзначаємо, у ст. 5 Конституції України закладено одну з найважливіших гарантій народного суверенітету – заборону його узурпації будь-яким державним органом чи посадовою особою. Це положення має не лише декларативний характер, а й практичне значення: воно виступає правовим бар'єром проти встановлення авторитаризму та свавілля.

Вважаємо, що закріплення виключного права народу визначати та змінювати конституційний лад є основою легітимності української державності. Це означає, що народ виступає не лише «джерелом влади», а й «охоронцем конституційних засад». Будь-які конституційні зміни мають отримати суспільне схвалення і пройти процедуру загальнонародного волевиявлення. Саме це положення

відрізняє демократичну модель народовладдя від формально-репрезентативних систем, де парламент чи інші інститути можуть змінювати конституційні норми без широкої участі громадян.

Тому, констатуємо, що народний суверенітет у Конституції України – це не лише політико-правова ідея, а й практичний механізм захисту демократії. Він гарантує, що фундаментальні засади конституційного ладу належать виключно народові, а будь-які спроби їх узурпації матимуть не тільки політичну, а й юридичну протидію.

Реалізація принципу народного суверенітету в Україні має як історичні, так і сучасні прояви, які підтверджують його фундаментальне значення для державності. Так, одним із найяскравіших прикладів стало проведення Всеукраїнського референдуму 1991 року, коли громадяни безпосередньо підтвердили Акт проголошення незалежності, фактично закріпивши суверенітет України. Надалі народ неодноразово захищав свої суверенні права через масові форми волевиявлення, зокрема під час Революції Гідності 2013–2014 років, коли суспільство виступило проти узурпації влади та відновило демократичні принципи розвитку. До важливих інструментів сучасного народовладдя слід віднести запровадження електронних петицій у 2015 році, які дозволили громадянам безпосередньо впливати на правотворчість через цифрові механізми. Не менш значущим прикладом стала реформа децентралізації (2014–2020 рр.), що передбачила передачу значної частини владних повноважень громадам, зміцнивши основи місцевого самоврядування та наблизивши владу до людей.

Після 2022 року принцип народного суверенітету набув ще глибшого змісту в умовах широкомасштабної війни. Суспільство проявило свою консолідовану волю у вигляді потужного руху спротиву, добровільної мобілізації та самоорганізації громад. Це яскраво продемонструвало, що суверенітет належить не лише державним інститутам, а насамперед народові, який виступив реальним гарантом незалежності. Масове волонтерство, громадські ініціативи та активна участь місцевих громад у забезпеченні оборони довели, що народний суверенітет є практичним і життєво важливим принципом.

Важливим проявом народовладдя в умовах війни стали й електронні петиції, що активно використовуються для захисту інтересів громадян, а також публічні консультації щодо відновлення України, у яких бере участь широка громадськість. Крім того, ухвалення рішень про міжнародну інтеграцію, зокрема підтримка вступу України до Європейського Союзу, спирається на потужний суспільний консенсус, що підтверджує єдність державного та народного суверенітету.

Разом із тим, попри беззаперечні позитивні прояви, не можна оминути й проблемні сторони реалізації народного суверенітету. Його динамічність і гнучкість водночас відкривають простір для ризиків та викликів. По-перше, надмірна політизація суспільства може призводити до конфліктів та дестабілізації, коли масові протести чи рево-

люційні рухи розхитують державні інститути й тимчасово послаблюють керованість державою. По-друге, право на референдум чи інші форми прямої демократії у сучасних умовах може використовуватися як інструмент політичних маніпуляцій або популізму, коли складні правові питання підмінюються спрощеними лозунгами. По-третє, розрив між формальним народовладдям і реальними механізмами впливу з боку громадян іноді зумовлює недовіру до інститутів влади, що створює ґрунт для суспільного розчарування.

Додатково, існує проблема узурпації риторики народного суверенітету владою. Деякі політичні сили апелюють до «волі народу», але фактично використовують цей аргумент для легітимації власних інтересів, нехтуючи загальносуспільними. Це суперечить самій сутності народного суверенітету, адже замість балансу між владою та суспільством відбувається його підміна.

Саме тому удосконалення правових механізмів народовладдя в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України має базуватися на поєднанні принципу народного суверенітету з потребою забезпечення стабільності державної влади. Насамперед важливим є розвиток цифрових інструментів демократії – електронних петицій, онлайн-консультацій та платформ для громадського обговорення проєктів законів, що дозволить громадянам брати участь у формуванні державної політики навіть за умов обмежень воєнного часу. Другим напрямом є вдосконалення інституту референдуму, який має бути захищений від маніпуляцій і гарантувати реальне врахування волі народу щодо ключових питань державного устрою. Третім важливим кроком є посилення підзвітності та відкритості органів державної влади й місцевого самоврядування, що сприятиме збереженню довіри суспільства та мінімізує ризики узурпації влади. Не менш значущим є залучення інститутів громадянського суспільства та волонтерських організацій до правотворчих процесів, адже саме вони стали основою мобілізації суспільства у час війни. Нарешті, необхідною умовою є адаптація національного законодавства до європейських стандартів демократії та прав людини, що сприятиме інтеграції України до ЄС і водночас створить сучасні правові умови для сталого розвитку народовладдя.

Висновки. Таким чином, народний суверенітет в Україні постає не як абстрактна декларація, а як жива й дієва сила, здатна одночасно творити державність і захищати її від внутрішніх та зовнішніх загроз. Його позитивний потенціал виявляється у здатності об'єднувати суспільство в критичні моменти, надавати легітимність владі та формувати орієнтири для майбутнього розвитку. Водночас його проблемні сторони нагадують, що демократичне народовладдя – це не лише право, а й відповідальність, яка потребує виваженості, захисту від маніпуляцій та інституційної зрілості. Народний суверенітет в Україні – це і джерело сили, і випробування на зрілість, від якого залежить, чи стане держава справді демократичною, стійкою та європейською у своїй сутності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/ 96-ВР // *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Копейчиков В.В., Лисенков С.Л. та ін.; за заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. К. : Юрінком Інтер, 2002. 368 с.
3. Загальна теорія права: підручник / за ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2020. 568 с.
4. Правотворчість в Україні: перспективи законодавчого врегулювання : збірник наукових праць / за заг. ред. О.О. Кота, А.Б. Гриняка, Н.В. Міловської. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 226 с.
5. Щербанюк О.В. Визначальна роль народного суверенітету для конституційного принципу народовладдя. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/57685f32-54fe-4d48-9b7a-36b842852efc/content>.